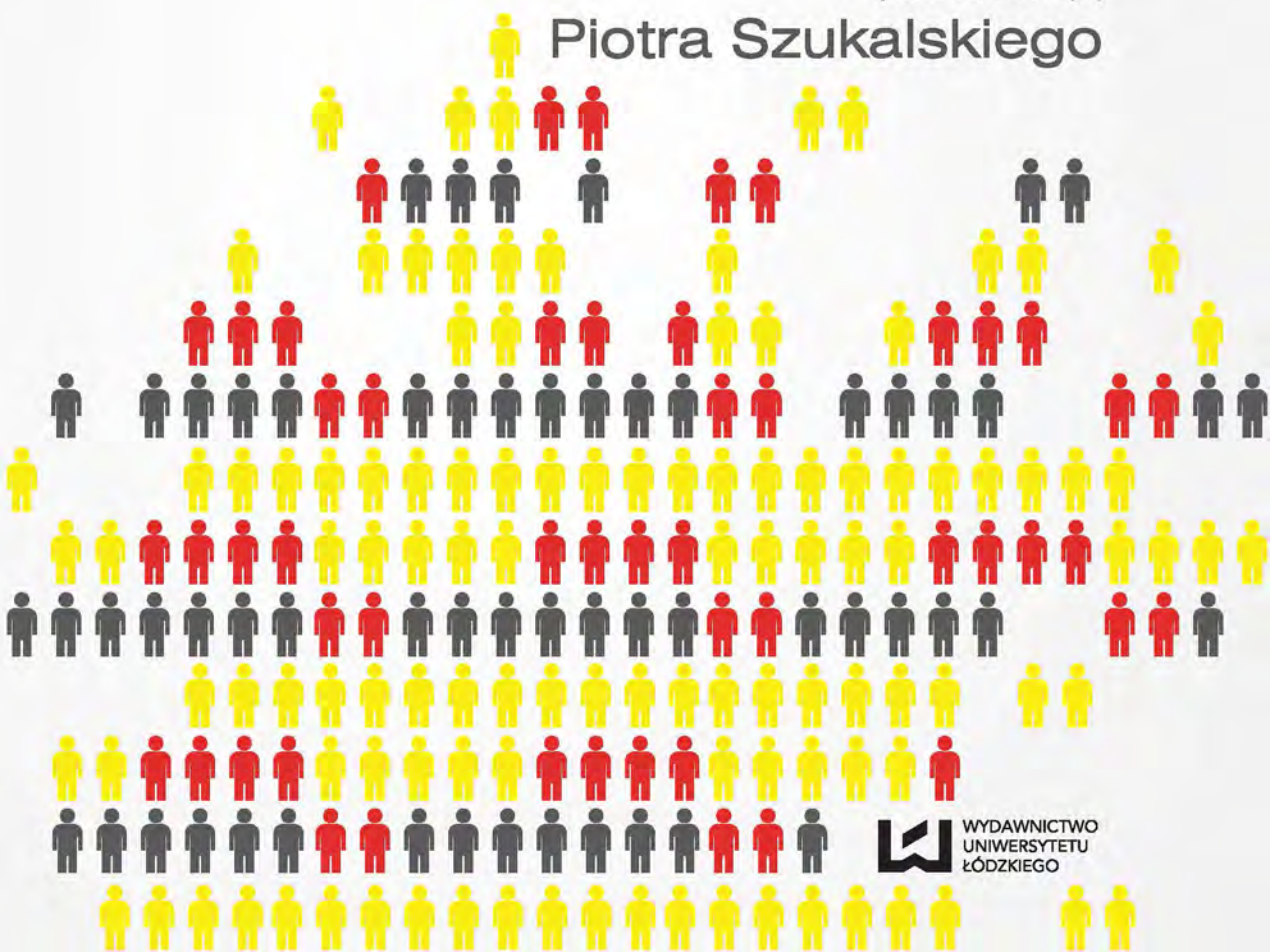

Procesy demograficzne w województwie łódzkim w XXI wieku

pod redakcją

Piotra Szukalskiego

**Procesy
demograficzne**
w województwie
łódzkim
w XXI wieku

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Procesy demograficzne w województwie łódzkim w XXI wieku

pod redakcją

Piotra Szukalskiego

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO
Łódź 2015

Piotr Szukalski – Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Katedra Socjologii Stosowanej i Pracy Socjalnej, 90-214 Łódź, ul. Rewolucji 1905 r. nr 41/43

RECENZENT

Jan Paradysz

REDAKTOR INICJUJĄCY

Monika Borowczyk

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ

Danuta Bąk

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

PROJEKT OKŁADKI

Katarzyna Turkowska

© Copyright by Authors, Łódź 2015

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2015

Publikacja dofinansowana przez Dziekana Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.07087.15.0.K

Ark. wyd. 10,0; ark. druk. 10,5

ISBN 978-83-7969-279-8
e-ISBN 978-83-7969-929-2

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: księgarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

Spis treści

<i>P. Szukalski</i> Wprowadzenie	7
<i>Anna Janiszewska</i> Depopulacja ludności w województwie łódzkim	11
<i>Piotr Szukalski</i> Przemiany zachowań rozrodnych w województwie łódzkim	33
<i>Piotr Szukalski</i> Rodziny i małżeństwa w województwie łódzkim	59
<i>Piotr Szukalski, Michał Przybylski</i> Stan zdrowia mieszkańców województwa łódzkiego	83
<i>Dorota Kałuża-Kopias</i> Migracje w województwie łódzkim	109
<i>Piotr Szukalski</i> Sytuacja demograficzna Łodzi na tle innych wielkich polskich miast	145

Wprowadzenie

Przemiany demograficzne – przede wszystkim depopulacja i starzenie się ludności – coraz częściej przedstawiane są, w zależności od nastawienia osoby/instytucji oceniającej, jako wyzwanie lub jako zagrożenie. Wyzwanie – albowiem zmniejszająca się liczba ludności oznaczać może poprawę stanu środowiska, lepsze zaspokajanie potrzeb ludności, redukcję skali takich problemów społecznych jak bezrobocie; zaś starzenie się ludności prowadzić może do wzrostu popytu na pracochłonne usługi opiekuńczo-pielęgnacyjne i powstawania nowych nisz rynkowych w ramach „srebrnej” gospodarki. Zagrożenie natomiast – gdyż mniejsza liczba mieszkańców oznacza wyższe przeciętne i krańcowe koszty zaopatrzenia w usługi społeczne, czy niższe wpływy podatkowe, z kolei wyższy odsetek osób starszych prowadzi do wyższego udziału wydatków socjalnych w ramach PKB i wzrostu zapotrzebowania na bardzo kosztowne usługi lecznicze i pielęgnacyjne w ostatnich latach życia. Niejednoznaczność oceny długookresowych skutków przemian demograficznych nie zmienia przekonania, iż oceny negatywne, obawy przed skutkami depopulacji, a zwłaszcza „sivego tsunami”, zdecydowanie przeważają nad nadziejami związanymi z tymi procesami.

Od kilkunastu lat w polskich realiach myślenie o przyszłości demograficznej widoczne jest również w skali mezo, tj. w skali regionów/województw, a nie jedynie w skali kraju. Kolejne województwa odkrywają, że przemiany demograficzne mogą stać się głównym hamulcem rozwoju nie tylko w długim, ale również w średnim okresie¹. Do grona takich regionów dołączyło kilka lat temu województwo łódzkie. Po latach marginalizowania problematyki demograficznej i doszukiwania

1 Ten sposób myślenia widoczny jest już na poziomie lokalnym. Prowadzone w Katedrze Socjologii Stosowanej i Pracy Socjalnej UŁ badania liderów lokalnych wskazują, że wyludnianie się wskutek emigracji, a zwłaszcza emigracje zagraniczne osób młodych są wymieniane obecnie na pierwszym miejscu jako zagrożenie rozwoju przez samorządowców województwa łódzkiego, spychając bezrobocie, ubóstwo i inne problemy na dalszy plan.

się w odpływie młodych ludzi w przeważającej mierze pozytywów („eksport bezrobocia”, *remittances*, doświadczenia zawodowe, praktyczna znajomość języków obcych), do świadomości władz województwa i opinii publicznej dociera to, że zmniejszanie się liczby ludności w połączeniu ze wzrostem odsetka osób starszych będzie decydować o przyszłości regionu. Przejawem powyższej zmiany w sposobie myślenia jest silne akcentowanie problematyki ludnościowej w dokumentach strategicznych województwa, w tym uchwalenie regionalnego *Planu przeciwdziałania depopulacji*.

Niniejszy tom poświęcony jest analizie sytuacji demograficznej województwa łódzkiego, ze szczególnym uwzględnieniem stolicy regionu. Łódź bowiem – w okresie PRL określana mianem demograficznego laboratorium Polski, z uwagi na przyspieszony proces przemian struktury i wielkości rodziny – jest „odpowiedzialna” w dużym stopniu za sytuację ludnościową regionu, gdyż zamieszkuje ją prawie 30% populacji regionu, a jednocześnie wyróżnia się na tle innych wielkich miast zarówno złą sytuacją zdrowotną, jak i niską atrakcyjnością osiedleńczą.

W skład niniejszego tomu wchodzi sześć opracowań poświęconych kolejno: przemianom dotyczącym liczby i rozmieszczenia ludności regionu, zachowaniom rozrodczym, rodzinom i małżeństwom, sytuacji zdrowotnej, migracjom oraz specyfice sytuacji ludnościowej Łodzi. Teksty te zostały przygotowane przez pracowników i doktorantów Uniwersytetu Łódzkiego, jednostki akademickiej, która w naturalny sposób predestynowana jest do prowadzenia badań w zakresie przemian ludnościowych na tym terenie. W ostatnich kilkunastu latach pracownicy tej uczelni przygotowali wiele opracowań poświęconych problematyce przemian demograficznych regionu, czego wyrazem niech będzie znajdujący się poniżej spis najważniejszych, zwartych pozycji z ostatnich lat. Duża część z tych opracowań dostępna jest w elektronicznej wersji w Repozytorium Uniwersytetu Łódzkiego (<http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/>).

Piotr Szukalski

Bibliografia

- Bald K., Markowski T. (red.) [2005], *Obszar metropolitalny Łodzi – wyzwania i problemy*, Biuletyn KPZK PAN, z. 215
- Dzieciuchowicz J. [2014], *Ludność Łodzi – rozwój i przemiany strukturalne*, Wyd. UŁ, Łódź
- Janiszewska A. [2007], *Dobór przestrzenny i demograficzno-społeczny małżeństw zawieranych w Łodzi*, Wyd. UŁ, Łódź
- Janiszewska A. [2013], *Zachowania matrymonialne i prokreacyjne w Polsce – ujęcie geograficzne*, Wyd. UŁ, Łódź
- Katuża D., Kowaleski J. T., Lange M., Nowak-Sapota W., Szukalski P. [2008], *Problemy demograficzne społeczności łódzkiej w aspekcie społeczno-ekonomicznym i zdrowotnym*, Wyd. Biblioteka, Łódź
- Kowaleski J. T. (red.) [1997], *Procesy demograficzne w Makroregionie Środkowym*, Absolwent, Łódź
- Kowaleski J. T. (red.) [2002], *Reprodukcja ludności i mobilność przestrzenna na obszarze Ziemi Łódzkiej*, Wyd. UŁ, Łódź
- Kurek S., Lange M. [2013], *Zmiany zachowań prokreacyjnych w Polsce w ujęciu przestrzennym*, Wyd. Nauk. UP, Kraków
- Liszewski S. [2001], *Zarys monografii województwa łódzkiego*, ŁTN, Łódź
- Obraniak W. [2007], *Ludność Łodzi i innych wielkich miast w Polsce w latach 1984–2006*, Urząd Statystyczny w Łodzi, Łódź
- Rokicka E. (red.) [2013], *Jakość życia mieszkańców Łodzi i jej przestrzenne zróżnicowanie*, Wyd. UŁ, Łódź
- Rzepakowski A. [2008], *Ludność miasta Łodzi w latach 1918–1939*, Wyd. UŁ, Łódź
- Starosta P. (red.) [2012], *Zróżnicowanie zasobów kapitału ludzkiego i społecznego w regionie łódzkim*, Wyd. UŁ, Łódź
- Szukalski P. (red.) [2010], *Społeczno-demograficzne wyzwania stojące przed Łodzią i województwem łódzkim*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Sociologica”, nr 35, Wyd. UŁ, Łódź, <http://dSPACE.uni.lodz.pl:8080/xmlui/handle/11089/254> [dostęp 12.09.2015]
- Szukalski P. [2012], *Sytuacja demograficzna Łodzi*, Wyd. Biblioteka, Łódź, <http://dSPACE.uni.lodz.pl:8080/xmlui/handle/11089/3445> [dostęp 12.09.2015]
- Szukalski P. [2012], *Raport z realizacji grantu Prezydenta Miasta Łodzi „Zapaść demograficzna Miasta i jej skutki dla przyszłości Łodzi”*, <http://dSPACE.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/3539> [dostęp 12.09.2015]
- Szukalski P., Fernandez-Martinez C., Weyman T. [2013], *Łódzkie Region: Demographic challenges within an ideal location*, „OECD LEED Working Paper”, http://www.oecd.org/cfe/leed/LODZKIE%20REGION_V7.pdf [dostęp 12.09.2015]

Depopulacja ludności w województwie łódzkim

Anna Janiszewska

Katedra Studiów Ludnościowych
i Badań nad Usługami
Uniwersytet Łódzki

Wstęp

Współczesne przemiany demograficzne, które objęły kraje europejskie, w tym Europę Środkowo-wschodnią, doprowadziły w wielu krajach do spadku liczby ludności. Według studium *Regiony wyludniające się: nowy paradygmat demograficzny i terytorialny*, opracowanego na zlecenie Komisji Rozwoju Regionalnego Parlamentu Europejskiego (2008), ze zjawiskiem depopulacji ludności mamy do czynienia przede wszystkim w nowych państwach członkowskich Unii Europejskiej oraz we wschodniej części Niemiec. Prawie we wszystkich krajach Unii Europejskiej można znaleźć regiony, w których liczba ludności zaczęła spadać już w latach 1980. Oznacza to nasilenie procesów depopulacyjnych w wymiarze regionalnym i lokalnym.

Zjawisko spadku liczby ludności w regionach można rozpatrywać w ramach koncepcji „regionu kurczącego się” (*shrinking region*), która pojawiła się na początku lat 2000. Koncepcja ta dotyczy w największym skrócie zmniejszania się liczby mieszkańców danego regionu na przestrzeni jednego pokolenia. Przeprowadzona w ww. Raporcie Komisji Rozwoju Regionalnego PE typologia „regionów kurczących się” wyróżnia cztery typy, a kryterium ich wyodrębnienia stanowi spadek liczby ludności w latach 2005–2030. Dwa pierwsze wyróżnione typy odnotują spadek liczby ludności prawie pewny lub prawdopodobny, a dla następujących dwóch przewidziano, że będzie to mało prawdopodobne i zupełnie nieprawdopodobne.

Na obszarze naszego kraju wyznaczono wówczas tylko jeden region (województwo małopolskie), dla którego przewidziano, że spadek liczby ludności będzie zupełnie nieprawdopodobny, a dla województw mazowieckiego, wielkopolskiego i pomorskiego mało prawdopodobny. Pozostała część regionów Polski będzie podlegała w latach 2005–2030 procesom depopulacyjnym. Województwo łódzkie znalazło się grupie

dziesięciu jednostek administracyjnych naszego kraju o prawdopodobnym spadku liczby ludności, gorszy scenariusz przewidziano tylko dla dwóch województw (śląskiego i opolskiego), gdzie wyludnienie będzie prawie pewne.

Na znaczenie procesów depopulacyjnych w województwie łódzkim wskazuje także *Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2020*, która jest najważniejszym dokumentem samorządu województwa określającym wizję jego rozwoju. Autorzy *Strategii* wskazują, że problemy demograficzne w województwie łódzkim należą do największych w kraju, ponieważ w regionie obserwuje się jeden z najintensywniejszych procesów depopulacji o utrwalonym trendzie i niekorzystnej prognozie. Takie rozmiary depopulacji w regionie łódzkim powinny być istotnym czynnikiem, który w nowy sposób zdefiniuje strategię rozwoju tego obszaru, a przede wszystkim celów i warunków realizacji jego polityki ludnościowej. Z tego powodu opracowano *Plan przeciwdziałania depopulacji w województwie łódzkim*. Główny cel planu ma stanowić:

[o]dbudowa kapitału ludzkiego poprzez tworzenie sprzyjających warunków na rynku pracy, rozwój wykształcenia i kompetencji oraz poprawę jakości życia mieszkańców województwa łódzkiego w perspektywie krótko- i długookresowej.

1. Rozmiary depopulacji

Analiza tendencji rozwojowej potencjału ludnościowego województwa łódzkiego została przeprowadzona z uwzględnieniem dłuższej perspektywy czasowej. Uważano bowiem, że prawidłowe określenie kierunku zmian ludnościowych wymaga prześledzenia ich na przestrzeni kilkudziesięciu lat. Dlatego omawiając zmiany w zaludnieniu regionu, rozpoczęto analizę od lat 50. ubiegłego wieku.

Po gwałtownym regresie demograficznym podczas II wojny światowej potencjał ludnościowy województwa łódzkiego zwiększał się w wolnym tempie. W latach 1950–1960¹ liczba ludności wzrosła z 2 140,8 tys. do 2 361 tys. osób (średnio w ciągu roku powyżej 22 tys.) (por. tab. 1). Następane dwa okresy międzypisowe (1960–1970 i 1970–1978) wykazały mniejsze tempo przyrostu ludności w regionie w ciągu roku. Średnioroczny przyrost wyniósł odpowiednio 12,5 tys. (w latach 1960–1970)

1 Wykorzystane dane statystyczne dotyczące zaludnienia w województwie łódzkim dla lat 1950–1988 zostały przeliczone i podane według podziału administracyjnego na dzień 1.01.1999 r. Pochodzą one z opracowania A. Gawryszewskiego [2005].

i 13,3 tys. (w latach 1970–1978). Wzrost ten dotyczył głównie ludności miejskiej, o czym świadczy współczynnik urbanizacji, który zwiększył się z 50,4% (1950 r.) do 64,3% w 1988 r. Według danych pochodzących ze spisów powszechnych ludności rok 1988 był ostatnim, w którym odnotowano wzrost liczby ludności w stosunku do poprzedniego spisu (przyrost o ponad 111 tys. osób). Następne dwa spisy z lat 2002 i 2011 wykazały już spadek zaludnienia regionu łódzkiego. Spadek w latach 1988–2002 wyniósł prawie 91 tys., a w 2002–2011 nieco ponad 74 tys. osób. Straty w potencjale ludnościowym od roku 1988 wykazały także inne województwa w Polsce, są to następujące województwa: opolskie (5,97%), śląskie (5,65%), świętokrzyskie (2,79%), lubelskie (1,52%) i dolnośląskie (1,12%). Należy jednak zaznaczyć, że względny spadek ludności w województwie łódzkim był największy (6,10%). W wyniku zmniejszania się potencjału ludnościowego w województwie spadał jego udział w zaludnieniu krajowym, od 8,7% w 1950 r. do 6,6% w 2011 r. Przyczyniło się to także do zmniejszenia gęstości zaludnienia w województwie, ze 148 osób/km² w 1988 r. do 139 osób/km² w 2011 r.

Tabela 1. Rozwój liczby ludności województwa łódzkiego w latach 1950–2011 (na podstawie spisów powszechnych)

Wyszczególnienie	Liczba ludności						
	1950	1960	1970	1978	1988	2002	2011
Ogółem	2 140,8	2 361,0	2 486,5	2 592,7	2 703,7	2 612,9	2 538,7
Udział % w zaludnieniu kraju	8,7	8,0	7,6	7,4	7,1	6,8	6,6
Miasto	1 079,9	1 271,2	1 414,8	1 570,6	1 737,1	1 697,7	1 621,8
% ludności miejskiej	50,4	53,8	56,9	60,6	64,3	65,0	63,9
Wieś	1 060,8	1 089,7	1 071,7	1 022,1	966,6	915,1	916,9
% ludności wiejskiej	49,6	46,2	43,1	39,4	35,7	35,0	36,1

Uwaga: dane dla lat 1950–1988 według podziału administracyjnego na 01.01.1999 r.

Źródło: Gawryszewski [2005].

Analiza zmian ludnościowych województwa łódzkiego, przeprowadzona na podstawie dostępnych danych dla lat 1995–2013, wskazuje na stałą tendencję spadkową liczby ludności. Na kształtowanie się depopulacji regionu łódzkiego większe oddziaływanie mają zmiany liczby ludności miejskiej niż wiejskiej. Wyższe tempo spadku liczby ludności mieszkającej w miastach potwierdzają jednopodstawowe indeksy

dynamiki liczby ludności obliczone dla kolejnych lat analizowanego okresu przy przyjęciu roku 1995 jako bazy (tab. 2). W końcowym okresie analizy (2013 r.) indeks przybrał wartość 91,3 dla ludności miejskiej i 97,6 dla wiejskiej. O zdecydowanie większej dynamice spadku liczby ludności w miastach niż na wsi świadczą także zmiany wartości współczynnika gęstości zaludnienia. Na terenach miejskich zmniejszył się on z 1547 osób/km² (1988 r.) do 1403 osób/km² (2011 r.), zaś na wsiach z 56,5 osób/km² do 53,5 osób/km².

Tabela 2. Rozwój liczby ludności województwa łódzkiego w latach 1995–2013 (stan w dniu 31 XII)

Rok	Liczba ludności			Dynamika ludności 1995 = 100		
	Ogółem	Miasta	Wieś	Ogółem	Miasta	Wieś
1995	2 687 761	1 744 590	943 171	100,0	100,0	100,0
1996	2 680 350	1 740 721	939 629	99,7	99,8	99,6
1997	2 672 823	1 735 527	937 296	99,4	99,5	99,4
1998	2 663 608	1 730 078	933 530	99,1	99,2	99,0
1999	2 637 438	1 718 139	919 299	98,1	98,6	97,5
2000	2 627 824	1 709 881	917 943	97,8	98,0	97,3
2001	2 617 318	1 701 332	915 986	97,4	97,5	97,1
2002	2 607 380	1 692 382	914 998	97,0	97,0	97,0
2003	2 597 094	1 682 773	914 321	96,6	96,5	96,9
2004	2 587 702	1 674 882	912 820	96,3	96,0	96,8
2005	2 577 465	1 665 261	912 204	95,9	95,5	96,7
2006	2 566 198	1 657 288	908 910	95,5	95,0	96,4
2007	2 555 898	1 647 086	908 812	95,1	94,4	96,4
2008	2 548 861	1 638 657	910 204	94,8	93,9	96,5
2009	2 541 832	1 630 989	910 843	94,6	93,5	96,6
2010	2 542 436	1 622 813	919 623	94,6	93,0	97,5
2011	2 536 681	1 615 408	918 273	94,4	92,6	97,4
2012	2 524 651	1 606 066	918 585	93,9	92,1	97,4
2013	2 513 093	1 593 021	920 072	93,5	91,3	97,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych, http://stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks/

Spadkowy trend liczby ludności w latach 1995–2013 nie był charakterystyczny tylko dla województwa łódzkiego (w Polsce spadek liczby ludności od 1997 r., niewielki wzrost w latach 2008–2011 i znów spadek w 2012–2013), wystąpił on jeszcze w ośmiu województwach: opolskim, śląskim,

świętokrzyskim, lubelskim, dolnośląskim, podkarpackim, warmińsko-mazurskim i kujawsko-pomorskim. W województwach opolskim i śląskim spadek względny był nawet większy niż w łódzkim (tab. 3). Spadek ogólnej liczby ludności nie we wszystkich województwach, które doświadczyły depopulacji, przekłada się na zmniejszenie się ludności zarówno w miastach, jak i na wsi. Z taką sytuacją mamy do czynienia w województwach łódzkim, lubelskim, świętokrzyskim, opolskim i warmińsko-mazurskim. W województwach śląskim, zachodniopomorskim, dolnośląskim i kujawsko-pomorskim spadek ogólnej liczby ludności był efektem zmniejszenia się liczby ludności w miastach, zaś na terenach wiejskich odnotowano wzrost zaludnienia. Taki sam trend wystąpił w całym kraju. W przypadku województwa podlaskiego proces depopulacji był spowodowany wyludnieniem się terenów wiejskich, podczas gdy w miastach liczba ludności wzrosła.

Tabela 3. Dynamika liczby ludności w Polsce według województw w latach 1995–2013

Wyszczególnienie	Indeks dynamiki 1995 = 100		
	Ogółem	Miasta	Wieś
Polska	99,71	97,41	103,43
Łódzkie	93,50	91,31	97,55
Mazowieckie	105,07	105,12	104,98
Małopolskie	105,34	101,02	109,80
Śląskie	93,71	90,70	105,75
Lubelskie	96,06	96,78	95,44
Podkarpackie	101,13	101,86	100,61
Podlaskie	97,80	103,60	90,10
Świętokrzyskie	95,25	94,01	96,28
Lubuskie	100,68	97,89	105,84
Wielkopolskie	104,05	99,67	110,02
Zachodniopomorskie	99,89	98,03	104,21
Dolnośląskie	97,38	94,43	104,82
Opolskie	91,88	91,30	92,52
Kujawsko-Pomorskie	99,98	96,94	104,92
Pomorskie	106,01	99,95	119,54
Warmińsko-Mazurskie	99,62	99,58	99,68

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych, http://stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks/

Na procesy depopulacyjne w województwie łódzkim w zasadniczym stopniu ma wpływ wyludnianie się miast, w tym największego ośrodka miejskiego w regionie – Łodzi. W rozwoju demograficznym stolicy regionu